

Kiev: 24-25.9. 2010: Psihoanaliza v različnih deželah in njena prihodnost JANKO BOHAK

Mag. Janko BOHAK,
dipl. psihoanalitik, klinični psiholog in psihoterapevt
janko_bohak1@t-2.net

Evropska konfederacija psihoanalitskih psihoterapij (ECP), ustanovljena v Lvivu 2003, organizira vsaki dve leti kongres. Letošnji je bil že četrti. Glavnina prispevkov je obravnavala identiteto psihoanalize in psihoanalitikov v različnih deželah.

Avtorji prispevkov so obravnavali sodobne razmere, ko psihoanaliza mora najti svoje mesto v množstvu novejših pristopov, ki s ponudbo domnevno večje uspešnosti in nižjih edukativnih standardov pritegnejo večino študentov, medtem ko psihoanalitska združenja, zlasti tista z maksimalnimi študijskimi zahtevami, skoroda nimajo več dotoka edukandov. Tega problema Alfred Pritz, rektor prve univerze za psihoterapijo, sicer ni izrecno izpostavil, a s predstavitvijo študijskega programa psihoanalize na USF (Univerza Sigmunda Freuda) je podal odgovor, kako psihoanaliza lahko pritegne dovolj študentov, če uspe krmariti v zlati sredini med minimalističnimi in maksimalističnimi študijskimi zahtevami. To potrjuje odziv študentov ne le na Dunaju, ampak tudi v Parizu, Petersburgu, Moskvi in ne nazadnje v Ljubljani. Njeni edukativni standardi so povsod precej zahtevnejši od študijskih zahtev v drugih pristopih, a še vedno ne tako zahtevni, da bi študenti morali povsem zapostaviti svoje zasebno življenje in pristati na dolgotrajno psihološko in ne nazadnje finančno odvisnost – za ceno lastnega prakticiranja in individuacije.

To dinamiko med odvisnostjo in avtonomijo psihoanalize je v svojem predavanju poudaril tudi predsednik ECP (letos že drugič izvoljeni), Mikhail Reshetnikov s tem, ko je za moto svojega prispevka vzel Freudovo misel: »Psihoanalitična dejavnost je težavna in zahtevna; z njo lahko ravnaš le tako kot z očali, ki si jih nadeneš, ko bereš, in jih odložiš, ko greš na sprehod.« Svoja izvajanja je naslovil *Od primitivne identifikacije do zrele identitete*, in v uvodu povedal, da bomo sodobno krizo psihoanalize presegli le, če bomo kritično raziskali primitivno identifikacijo in jo tako presegli. Nadaljeval je s Freudom, ki se je identiteti prvič posvetil 1926. leta, ko je govoril o pripadnosti nacionalni skupnosti in definiral identiteto kot notranji občutek »skupne psihološke urejenosti«. V svojem delu *Skupinska psihologija in analiza ega* je Freud uvedel pojem skupinske identitete. Nadaljnjemu razvoju pojma je veliko prispeval E. Erikson, ki je nazorno pokazal, kako se zrela psihološka identiteta razvija preko postopne integracije vseh predhodnih identifikacij, od spolne identifikacije s starševskim likom do sledečih kulturnih, socialnih, nacionalnih in profesionalnih identifikacij. Identifikacije vzpostavijo osnovo identitete, toda psihološki mehanizmi identifikacije so primitivnejši od mehanizmov identite. Prvotna spolna identiteta in vse naslednje razvojne faze identitetnega razvoja so prežete z ambivalenco. Pomembna je njegova sklepna ugotovitev, da lahko govorimo o trdno oblikovani identiteti le tedaj, ko je primitivna identifikacija kritično raziskana in s tem onemogočena. Proces se začne s »kristalizacijo identitete«, njen rezultat pa je »psihološko blagostanje« ali občutek pomiritve.

Na ducate del je bilo objavljenih na temo identitete, o fazah njenega razvoja in kako se manifestirajo v pacientih, medtem ko se je razprava o *identiteti psihoanalitika* začela mnogo kasneje. Posvetili so se ji na simpoziju IPA, leta 1976:

Joseph jo je opredelil kot sposobnost čutiti in misliti na poseben način, ki nam omogoča, da razumemo psihično funkcioniranje drugega človeka (pacienta). Widlocher govori ne le o sposobnosti poslušanja, marveč tudi opazovanja psihičnega funkcioniranja in odkrivanja pacientovih latentnih vsebin. Grinberg opisuje osebne karakteristike psihoanalitike identitete. Posebej izpostavi njegovo sposobnost introspekcije in samoanalize, kreativno mišljenje, sposobnost abstinence, sposobnost prenašanja frustracij, itd. Kernberg je temu seznamu dodal sposobnost introspekcije in razumevanja in sposobnost zadrževanja in preprečevanja regresije. Skupno tem avtorjem je, da ne opisujejo identitete kot takšne, marveč se ustavljajo ob funkcionalnih in profesionalnih kvalitetah dobrega psihoanalitika.

Šele Robert Wille (2008) analizira identiteto iz perspektive profesionalnega razvoja: Profesionalen razvoj psihoanalitika je dolgotrajen in v tem procesu zgodi veliko število identifikacij in introjekcij različnih likov in znanja. Psihoanaliza postopoma postaja neke vrste »notranji objekt«, ki oblikuje psihoanalitikovo identiteto kot profesionalno tu-bit. S tem objektom je vzpostavljen tipičen objektni odnos, zato se lahko izrazijo v njem vsi možni aspekti: ljubezen, sovraštvo, idealizacija, razvrednotenje, ... V vsakem psihoanalitikovem ozadju je bil starševski lik, ki ga je globoko zaznamoval; ta lik je prebudil v njem zanimanje za emocionalno življenje, za intelektualno komunikacijo različnih kvalitiet, za drugo perspektivo psihične stvarnosti; in zato se je v njem prebudila težnja, da postane analitik. Zato ne more kdorkoli uspeti v tem poklicu. Vsakokrat ko se poslovim od svojih študentov, pomislim na tiste, ki niso mogli do konca prehoditi trnove poti psihoanalitske edukacije: teh je približno 30%. Reshetnikov se, glede na svoje izkušnje, strinja s svojim kolegom in ga dopolni: Mnogo od naših kolegov, ki so pravkar končali ta proces in se opremili z osnovami psihoanalize, so prepričani, da sedaj znajo vse, in prenehajo z nadaljnjim izobraževanjem ter tako postopoma izgubijo še tisto malo pridobljenega znanja. Žal je ta tip psihoanalitika dokaj pogost v postsovjetskih deželah. Tu vidimo primer kvalitativno različnega procesa; tu ne gre za identifikacijo, marveč za imitacijo. Vendar pa luksuzna pisarna, kavč, Freudov portret na steni, diploma ugledne univerze in potrdilo o končanem usposabljanju človeka še ne naredijo za psihoanalitika.

Kako se oblikuje psihoanalitska identiteta? Specialistova tu-bit se pogosto identificira z njegovimi učnimi analitiki, supervizorji in predavatelji. Mnogi od njih na tej stopnji menijo, da morajo tudi oni postati čim prej učni analitiki. Tovrstna narcistična profesionalna drža nima ničesar skupnega s pravim profesionalizmom, a je tudi precej pogosta v postsovjetskih deželah. Zares je žalostno: kar ti ljudje cenijo, ni profesionalna kompetenca, ni priložnost, da bi pomagali tistim, ki jih potrebujejo, marveč je profesionalni status, ki ga skušajo doseči za vsako ceno. Profesionalno združenje se mora odločno upreti takšnim težnjam, najprej z razvojem in ohranjanjem visokih etičnih standardov.

Konec formalnega izobraževanja je šele začetek profesionalnega razvoja. Začetnik običajno posnema, vsaj do neke mere, svojega analitika. Nekateri avtorji poudarjajo, da skoraj vsi začetniki nagibajo k imitaciji in s tem funkcionirajo na nivoju »lažnega selfa«. Resnično zrela profesionalna identiteta se postopoma izoblikuje v nekaj letih pod pogojem, da začetnik ostaja v redni superviziji in nadaljnjem teoretskem izpopolnjevanju.

Arlow poudari, da identifikacija s posebnim likom ego ideala olajša kandidatov razvoj in njegovo pripadnost isti profesionalni skupnosti. Smith pa dodaja, da se takšna identifikacija oblikuje na osnovi notranjih in zunanjih kompromisov in je zato neizbežno torišče konfliktov, kot jih poznamo na primeru Junga, Adlerja, Kleinove in drugih.

Malo avtorjev pa govori o identifikaciji z idejami. Kernberg v omenjenem seznamu psihoanalitske identitete omenja identifikacijo s socialnimi, političnimi in religioznimi ideologijami, a tudi on ne govori o identifikaciji z idejami. Glede na to, da imamo opravka s teorijami, pojmi in hipotezami, je ta vidik skrajno podcenjen. Ideje so lahko zelo vplivne in nalezljive. Če nekoga zelo pritegne Jung in njegovi nasledniki, se verjetno ne bo nagibal k študiju Lacana ali Reicha, in obratno. Tu se zelo približamo problemu tolerance v psihoanalizi. *Pomembno vprašanje tolerance do različnih idej in razhajanj z njimi je bila ena najpomembnejših teženj v zahodni civilizaciji v zadnjem stoletju. Toda ta težnja ni primerno osvetljena v sodobni psihoanalizi.*

Sergio Benvenuto je napisal zanimiv članek na temo: *Kaj psihoanalitik počne, ko odraste?* Osredotoči se na »temeljno profesionalno fantazijo, ki je tesno povezana s podobo lastnega analitika«. Nadalje predpostavlja koeksistenco različnih psihoanaliz, ki ne temeljijo na političnih prepričanjih ali kulturnih specifikah, marveč bolj na značajih posameznih narodov: odločiš se za pristop, ki ga imaš za primernejšega med mnogimi različnimi možnostmi. Benvenuto pa odkriva še eno fundamentalno fantazijo: »Psihoanaliza je to, kar moj mentor misli ali počne.« Za tem se skriva potreba, ki še ni zadostno raziskana: potreba po duhovnem mentorju. Ta potreba ima lahko pozitivno vrednost. Hkrati pa poraja in hrani kulte, psevdo-guruje in rigidne identifikacije s preživeli idoli. Lahko postane vir

netolerance, nesposobnosti za konsolidacijo in celo uničevalen plemenski spor med različnimi psihoanalitskimi pristopi.

Pred več kot tridesetimi leti je od naših zahodnih kolegov prišel prvi alarm o krizi psihoanalize zaradi vedno manjšega dotoka novih študentov v priznane profesionalne skupnosti. Odtlej se množijo razprave na to temo krize; leta 2008 je situacijo grafično prikazala in komentirala slovita Američanka Nancy McWilliams: »Brez naslednje generacije bomo pogrešali prav to, kar smo toliko let ljubili. In če ne bo več naslednje generacije psihoanalitikov, ne bo več psihoanalize.« Ob tem se je Reshetnikov obrnil na poslušalce: »Rad bi vas prosil, da se ozrete okrog. Toliko mladih in obetavnih obrazov je tukaj med nami. V tem oziru nas prav nič ne ogroža. To je rezultat novih načel profesionalne skupnosti, ki so jih razvili ustanovitelji ECPP. In naj dodam, da avtorji resnih filozofskih del potrjujejo: čim višja je raven identitete neke socialne ali profesionalne skupine, tem nižja je raven tolerance, in vice versa. Kakor večina mojih ECPP kolegov bi imel rajši večjo raven tolerance. Problem človeških resursov v psihoanalizi je privedel do številnih mednarodnih konferenc. Toda vsako združenje je menilo, da bi se naj konsolidacija zgodila na njihovi lastni osnovi. Douglas F. Maxwell, predsednik ameriške zveze za akreditacijo v psihoanalizi (NAAP) je to »žigosanje« drugače mislečih skupnosti nazorno predstavil s podobo boksarske tekme na krovu Titanika. Tudi v Evropi so se nekateri člani ECPP predhodno identificirali s standardi IPA, IAAP, kleinovskimi ali lakanovskimi pristopi. Toda takšne identifikacije ustvarjajo nekatere ovire, na primer zahteva, da opraviš učno analizo in supervizijo le pri specialistih posebne šole, da študiraš le avtorje posebnega pristopa itd. Kernberg je to poimenoval »monastična shema« ali »delo pokore« in je kritiziral kastno strukturo psihoanalize. Od njegove kritike je minilo štirideset let, ne da bi se kaj spremenilo. Mi smo slišali to kritiko, vendar nismo čakali, marveč smo vztrajno iskali nove oblike profesionalne identitete. Po mojem mnenju je ECPP uspela preseči to konservativno držo in oblikovati profesionalno zvezo novega tipa. Glavno načelo te zveze se opira na Freudovo izjavo, ki smo jo vnesli v preambulo našega statuta iz leta 2003: »Vsak, ki dela s prenosom in odporom, je naš poklicni kolega.«

Charles Sasse, predsednik akreditacijske komisije ECPP, je govoril »*O identiteti kot dialoškem procesu*«. Predstavil je identiteto na holističen način, s tem ko je raziskoval dvojne načel, dvojne težnje, ki sta na delu pri oblikovanju vsake identitete: težnjo po stalnosti in težnjo po spremembi.

Že sam izraz identiteta nam daje občutek nečesa trajnega, neomejenega trajanja v času, nekaj, kar bi nas konstituiralo in determiniralo za vedno kot edinstveno človeško bitje. Psihoanaliza pa nas uči nasprotno: da je fiksiranost in negibnost zmaga instinkta smrti, da je fiksna identiteta podobna besedam na nagrobniku. Dokler smo živi, se naša identiteta spreminja in razvija. Fiksna identiteta je patološka; lahko jo opazujemo pri psihotičnem pacientu, ki ne more prenašati dvoma, nujno povezanega z identiteto. Ta dvom nam dopušča neprestano demoliranje in rekonstruiranje naše identitete. Ta dvom pa lahko seveda povzroči tudi nekaj patologij: tudi nevroza je lahko simptomatsko prizadevanje, da bi rešili neko identitetno vprašanje, npr. histerična stran eksistence »sem moški ali ženska« ali obsesivna stran ekstistence »sem mrtev ali živ?«.

Naše življenjske izkušnje neprestano modelirajo našo osebnost in našo identiteto. Izkušnje puščajo odtise v našem psihičnem aparatu z neprestanim reorganiziranjem naših sinaptičnih povezav. Tem spremembam so podvrženi tudi naši spomini posledično naša identiteta. Zaradi te plastičnosti naši možgani nikdar ne ostajajo enaki: zato se kot odrasli ne bojimo več strahov in nočnih mor otroštva; zato lahko prilagodimo svoje vedenje in drugače delujemo po psihoterapevtski obravnavi.

Identiteta je zato rezultanta individualnega in dinamičnega procesa. Čeprav jo občutimo kot nekaj intimnega, notranjega, zasebnega, je v resnici sestavljena in prepletena tudi z zunanjimi dejavniki. Vpliv interakcij z drugimi osebami je pomemben dejavnik njene izgradnje; vemo na primer, kako lahko odsotnost matere opustoši otrokovo osebnost. Vplivne so tudi interakcije z virtualnimi objekti, na primer v obliki moralnih načel z mrtvim dedkom, internaliziranimi v super egu.

Ne nazadnje je tu še vpliv sociokulturnih elementov. Družba nam daje prostor in meje s tem, ko regulira poklice, naslove, poročni status in imena, ki se prenašajo iz generacije v generacijo. In ne pozabimo na jezik in besede, ki konstituirajo zidake za izgradnjo naše identitete.

Svojo identiteto vzdržujemo vse življenje s konstantnim uravnoteževanjem med individualistično logiko (»jaz sem jaz«) in integracijsko logiko (»jaz sem podoben drugim«). In kaj se pri tem dogaja z našo psihoanalitično identiteto? Pri svojem delu razumemo, da moramo biti včasih radikalno različni, da bi poudarili pacientovo individuacijo, medtem ko moramo biti kdaj drugič sposobni zrcaljenja pacienta, biti podobni pacientu (na primer v suportivni terapiji s travmatiziranim pacientom ali v narcističnih prenosih z mejno strukturiranimi pacienti).

Kdaj, zakaj in kako pa lahko nekdo imenuje sebe za psihoanalitika? Lacan se je rad posluževal šokantnih izrazov. Tako je leta 1967. dejal, da »lahko analitik dobi avtorizacijo le od samega sebe«! Kaj je s tem menil? »Avtorizirati samega sebe« pomeni, da noben naslov, nobena diploma ne more nikomur zagotoviti, da je sposoben opravljati psihoanalitično dejavnost. Da si postal psihoanalitik, je tvoja odločitev, za katero ne more biti odgovoren nihče drug. Ko delaš kot psihoanalitik (ko daš na primer neko interpretacijo), ti nihče ne more zagotoviti, da si jo dal v pravem času in na pravi način. Tu se soočaš sam z individuacijsko logiko in moraš najti svoj lasten profesionalen slog in način dela. In pri tem se moraš čutiti svobodnega.

Tej individuacijski logiki pa se mora pridružiti integracijska logika. Lacan jo je razložil sedem let kasneje, ko se je dopolnil z izjavo, da se nihče ne more odločiti zgolj sam, marveč so za avtorizacijo psihoanalitika potrebni tudi »nekateri drugi«. Določil je postopek avtorizacije, ki pa ni nikdar dobro deloval. Postopki avtorizacije so vedno natančneje opredeljeni, zlasti odkar postaja psihoterapija, in z njo tudi psihoanaliza, univerzitetna disciplina. Tako si trajno gradimo svojo psihoanalitično identiteto v uravnoteženem prizadevanju za razvijanje svojih posebnosti in deljenje svojih podobnosti s poklicnimi kolegi in združenji: ne da bi se pri tem zapirali v ozke opredelitve nas samih, marveč se trudimo v trajnostnem učenju in spraševanju z drugimi kolegi, kako bi lahko izboljšali našo individualno prakso. Nazadnje pa ne smemo pozabiti, da sem lahko psihoanalitik le, če imam pacienta, ki je trdno prepričan, da sem zares psihoanalitik!

Toliko o osrednji temi kongresa. Dopolnjevalo jo je nekaj drugih tem, poročil in zanimivih delavnic. Dan pred kongresom pa smo bili dejavni tudi na seji predsedstva in komisij ECPP. Pri tem sta se zgodila za slovensko psihoanalizo dva pomembna dogodka:

- Postopek avtorizacije je bil uspešno zaključen za desetega slovenskega prosilca ECPP diplome,
- Predsedstvo ECPP je obravnavalo našo vlogo za ustanovitev *Slovenske podružnice Evropske organizacije psihoanalitskih psihoterapij* znotraj Slovenskega inštituta za psihoterapijo – in jo pozitivno rešilo.

Naj za sklep še omenim izjemno gostoljubnost organizatorjev. Pri tem ne mislim le na brežhibno organizacijsko plat kongresa, marveč tudi na drobne pozornosti, stalno prisotnost in pripravljenost biti na voljo gostom za vse možne informacije in zadrege.

Janko Bohak